

УДК 37.001.11(4+447)“71”
К 90

Сергій КУЛИКОВСЬКИЙ

**ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ “КОМПЕТЕНТНІСТЬ”
У ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ
ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ**

У статті розкрито аспекти формування поняття “компетентність” в європейській та вітчизняній педагогічній науці. Акцентовано увагу на змісті ключових компетентностей, проведено аналіз тлумачення поняття “компетентність” різними педагогічними школами.

Ключові слова: компетентність, компетенція, освіта, педагогічна наука, Європа, Україна.

Постановка проблеми. Організація Об’єднаних Націй разом з Радою Європи, ЮНІСЕФ, ЮНЕСКО, ПРООН, Організацією економічного співробітництва та розвитку, Міжнародним департаментом стандартів та ін. нині плідно працюють й підтримують світові процеси модернізації освіти. Система освіти країни готує людину до життя в сім’ї, громаді, до роботи та творчості, до реалізації себе в суспільстві. В Україні сучасна парадигма освіти ставить у центр освітньої діяльності формування компетентної особистості, результатом якої є готовність та здатність людини реалізувати свої знання і досвід у проблемних ситуаціях. На думку експертів Ради Європи, компетентності передбачають спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні і соціальні потреби; формують комплекс ставлень, цінностей, знань та навичок.

Сучасна українська школа орієнтована на формування у молоді знань, умінь та навичок. Поряд із цим актуальності набуває поняття компетентності учня. Саме сформовані компетентності є

тими показниками, що уможливають визначити готовність випускника до самостійного життя, його подальшого розвитку, активної суспільної позиції, тощо. Орієнтуючись на сучасний рівень праці, до пріоритетів сучасної освіти можна віднести вміння оперувати технологіями та знаннями, що задовольняють потреби інформаційного суспільства, формують у молоді здатність до освоєння різноманіття нових ролей у суспільстві.

Сучасна українська наука на цей час лише перебуває у пошуку розуміння компетентностей як мети освіти. Європейські підходи не завжди спрацьовують у вітчизняних умовах. Саме тому важливо створити такий підхід до осмислення та розуміння компетентностей, який допоможе впровадити та використовувати їх в освітньому процесі сьогодення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ідеї компетентнісного підходу знайшли відображення у роботах Н. Кузьміної, Л. Петровської, А. Маркової, Л. Мітіної, Л. Олексєвої. та ін. Питання формування компетентності розглядалися такими науковцями, як: В. Байденко, І. Зимня, У. Каннінг, Б. Креме, В. Куніцина, Г. Рот, Б. Рунде, В. Сейд, Б. Шпінат, Г. Шотмейер. Сутнісні, змістовні, структурні характеристики компетентності стали предметом вивчення учених: С. Гончарова, В. Куніцина, В. Первутинського. Аналіз сутності компетентності, характеристику його складових знаходимо у дослідженнях вітчизняних науковців – О. Локшиної, О. Пометун, В. Свистун, В. Ягупова; сучасні тенденції розвитку змісту освіти у зарубіжних країнах аналізувалися О. Овчарук, Я. Кодлюк, К. Корсаком.

Аналіз та узагальнення сучасної психолого-педагогічної літератури засвідчує, що у ній відсутнє комплексне висвітлення поняття компетентності, трансформація європейського досвіду до українських реалій. Необхідно зазначити, що досі не існує загальноприйнятого визначення поняття компетентності, деякі автори ототожнюють поняття “компетентність” та “компетенція”. Такі неточності й виступають проблемою у науково-педагогічному аспекті.

Метою статті є на основі аналізу досліджень провідних вітчизняних та іноземних науковців у галузі освіти обґрунтувати сутність поняття “компетентність”, визначити його структуру та види.

Середина ХХ ст. була переломною у розвитку європейської освіти. Перед нею постало дві проблеми – неспроможність школи встигнути за швидким темпом розвитку й оновлення знань. Друга проблема є більш ґрунтовною – освіта ХХ ст. стала масовою, розрахованою на всіх, незважаючи на конкретні сфери її застосування. Внаслідок цього відбулася зміна парадигми освіти, що означало перехід від спрямованості на індустріальне суспільство, до заміни її на методологію діяльності в інформаційному суспільстві, наведеному на плюралістичне пізнання та ймовірнісну оцінку. Результатом цього стала трансформація підготовки спеціалістів: перехід від масової підготовки – до спеціалізованих малих груп, при цьому освіта ставала більш гнучкою, індивідуалізованою, готовою пристосуватися до конкретної людини. Також освітній процес був переорієнтований на формування якостей, необхідних для творчої діяльності та постійного засвоєння нової інформації. Спеціаліст як продукт освіти мав бути готовим до саморозвитку та спроможний швидко змінюватися під впливом нових викликів постіндустріального суспільства. Саме через це компетентність як здатність до здійснення реальних дій, потенціальна готовність розв'язувати задачі – стала центральною категорією освітньої модернізації ХХ та ХХІ ст.

Саме поняття “компетентнісна освіта” виникло в США у 60-х рр., але було сформоване лише наприкінці 80-х рр. Метою такої освіти є не тільки спрямування на засвоєння знань, а й пошук інформації, необхідний для досягнення мети, винахідливість, високий рівень комунікації, лідерські та організаторські навички та ін. Дж. Равен своїй роботі “Компетентність в сучасному суспільстві” Лондон – 1984 р. надає розгорнуте тлумачення компетентності: “Це явище складається з великого числа компонентів, багато з яких незалежні один від одного; деякі компоненти відносяться до когнітивної сфери, інші – до емоціональної; ці компоненти можуть змінювати один одного в якості складових ефективної поведінки” [12, 35]. До того ж, Дж. Равен підкреслює, що види компетентності за своєю суттю є мотивованими здібностями. За результатом цієї роботи він виділив 37 видів компетентності фіксуючи їх у таких поняттях, як “готовність”, “здатність”, “спроможність”, “тенденція”, “відсутність”.

До 90-х рр. ХХ ст., роботи над питанням компетентності були поодинокі та мали розрізнений характер. Переломним став 1996 р., коли ЮНЕСКО окреслює коло компетенцій, які мають розглядатися як бажаний результат освіти. У доповіді міжнародній комісії з освіти Жак Делор сформулював чотири основні постулати, на яких має ґрунтуватися сучасна освіта: навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити. [6, 18] У такий спосіб було сформовані глобальні компетентності, основа для подальшої їх розробки.

Також 1996 р. пройшов симпозіум в Берні за програмою Ради Європи. Центральним питанням були реформи освіти, серед яких найбільш суттєвим – визначення ключових компетентностей, якими мають оволодіти суб’єкти освітнього процесу як для успішної професійної діяльності, так і для подальшої вищої освіти. Метою визначення та формулювання компетенцій, як зазначає Г. Халаж, – є збереження демократичного відкритого суспільства, мультилінгвізм, мультикультура, нові вимоги ринку праці, розвиток комплексних організацій, економічні зміни та ін. [8, 34]

В. Хутмахер наводить прийняті Радою Європи визначення п’яти ключових компетенцій, якими мають оволодіти “молоді європейці”. Це:

– політичні і соціальні компетенції, такі як: здатність приймати відповідальність, брати участь у прийнятті групових рішень, долати конфлікти без насилля, брати участь у підтримці та удосконаленні демократичних інститутів;

– компетенції, пов’язані із життям в багатокультурному суспільстві. Це – контроль виявів расизму та ксенофобії, прийняття відмінності та повага до інших культур, мов та релігій;

– компетенції, що належать до оволодіння усною та письмовою комунікацією, які особливо важливі для роботи та соціального життя, профілактика соціальної ізоляції, оволодіння більшою кількістю мов;

– компетенції, пов’язані із підвищенням інформатизації суспільства. Оволодіння технологіями використання інформації, критичним судження щодо до мас-медіа та реклами.

– здатність навчатися впродовж життя – якості основи безперервного навчання у контексті особистого професійного та соціального життя [6, 20 – 21].

У контексті питання про ключові (базові) компетенції/компетентності слід зупинитися на моделі, розробленій і прийнятій у рамках програми TUNING (“Налаштування освітніх структур”), учасниками якої були більше 100 університетів з 16 країн, що підписали Болонську декларацію. Ця модель включає кілька груп компетенцій, об’єднаних у два блоки: загальні та спеціальні (професійні) компетенції. Групи загальних компетенцій співставні з охарактеризованими вище ключовими компетенціями і містять такі підгрупи:

1. Інструментальні компетенції: когнітивні здібності (здатність розуміти і використовувати ідеї та міркування), методологічні здібності (здатність розуміти і керувати навколишнім середовищем, організовувати час, вибудовувати стратегії навчання, прийняття рішень і вирішення проблем), технологічні уміння (уміння, пов’язані з використанням техніки, комп’ютерні навички та здібності інформаційного управління), лінгвістичні вміння, комунікативні компетенції. Інструментальні компетенції конкретизуються у таких знаннях, уміннях і здібностях: здатність до аналізу і синтезу; здатність до організації та планування; базові знання в різних областях; ретельна підготовка з основ професійних знань; письмова і усна комунікація рідною мовою; знання другої мови; елементарні навички роботи з комп’ютером; навички управління інформацією (уміння знаходити і аналізувати інформацію з різних джерел); здатність до вирішення проблем і прийняття рішень.

2. Міжособистісні компетенції: індивідуальні здібності, пов’язані з умінням виражати почуття і стосунки, критичним осмисленням і здатністю до самокритики; соціальні навички, пов’язані з процесами соціальної взаємодії і співпраці, умінням працювати в групах, приймати соціальні та етичні зобов’язання. Включають: здатність до критики і самокритики; здатність до роботи в команді, в тому числі, міждисциплінарної, неоднорідною; навички міжособистісних відносин; здатність спілкуватися з фахівцями з інших областей; здатність сприймати різноманітність та міжкультурні відмінності; здатність працювати в міжнародному середовищі; прихильність етичним цінностям.

3. Системні компетенції: поєднання розуміння, ставлення і знання, що дає можливість адекватно сприймати співвідношення частин цілого і оцінювати місце кожного з компонентів у системі, здатність планувати зміни з метою вдосконалення системи і конструювати нові системи. До них належать: здатність застосовувати знання на практиці; дослідницькі навички; здатність вчитися; здатність адаптуватися до нових ситуацій; здатність породжувати нові ідеї (креативність); лідерство; розуміння культур і звичаїв інших країн; здатність працювати самостійно; здатність до розробки та управління проектами; ініціативність і підприємницький дух; турбота про якість; прагнення до успіху [7, 18 – 19].

У Лісабоні в 2001 р. відбулися робочі засідання представників країн Євросоюзу з визначення нових базових компетентностей. За результатами звіту, представленого на Європейській раді в Стокгольмі, робоча група експертів висунула думку про те, що ключові компетентності для навчання впродовж життя мають містити такі вісім основних галузей ключових компетентностей у навчанні: навички рахування та письма; базові компетентності в галузях математики, природничих наук та технологій; іноземні мови; ІКТ-навички та використання технологій; вміння навчатися; соціальні навички; підприємницькі навички; загальна культура.

Особливу увагу слід приділити визначенню певної ієрархії компетентностей. На думку О. Крисана, компетентності є своєрідними комплексами знань, умінь та ставлень, що набуваються у навчанні і дозволяють людині розуміти, тобто ідентифікувати та оцінювати в різних контекстах проблеми, що є характерними для різних видів діяльності. Експерт зауважив, що в досвіді країн, які реалізують компетентнісний підхід до змісту освіти впродовж декількох років, можна спостерігати певні тенденції, насамперед спроби розробити певну систему компетентностей на різних рівнях змісту. Таку систему складають:

1. Надпредметні компетентності (“транс”, “між”) – базові компетентності спрямовані на ефективне соціальне життя та взаємодію.

2. Загальнопредметні компетентності – їх набуває учень упродовж вивчення того чи іншого предмету освітньої галузі у всіх класах середньої школи.

3. Спеціальнопредметні – ті, що їх набуває учень при вивченні певного предмету впродовж конкретного навчального року або ступеня навчання. [7, 22].

Вітчизняні науковці також плідно працюють у царині розробки питань із компетентнісного підходу, досліджуючи основні феномени, поняття, процеси. Аналіз сутності зазначеного феномену, характеристику його складових знаходимо у дослідженнях вітчизняних науковців – О. Локшиної, О. Пометун, В. Свистун, О. Сібель, В. Ягупова. Тому можна стверджувати, що українські науковці активно досліджують динаміку впровадження компетентнісного підходу в системі освіти України. Кожна галузь освіти формує своє коло компетентностей, які є метою та результатом навчання молоді в Україні. Саме тому важливо розуміти сутність поняття компетентність, та його аспекти. Аналізуючи наукові джерела з питання компетентностей особистості, ми зробили спробу систематизувати різні визначення на основі сучасних досліджень європейських та вітчизняних вчених у вигляді таблиці (див табл. 1).

Таблиця 1

**Дефініція “компетентність”
у дослідженнях сучасних науковців.**

Джерело	Визначення поняття компетентність
Міжнародна комісія Ради Європи – 1996р.	Загальні, або ключові, уміння, базові вміння, фундаментальні шляхи навчання, ключові кваліфікації, кроснавчальні вміння або навички, ключові уявлення, опори, опорні знання.
Міжнародний департамент стандартів для навчання, досягнення та освіти – 2001 р.	Спроможність кваліфіковано здійснювати діяльність, виконувати завдання або роботу. При цьому поняття компетентності містить набір знань, навичок та відношень, що дають змогу особистості ефективно здійснювати діяльність або виконувати певні функції, що підлягають досягненню певних стандартів у галузі професії або виду діяльності
Експерти Євросоюзу (Eurydice, 2002 р.)	Здатність застосовувати знання й уміння, що забезпечує активне використання навчальних досягнень у нових ситуаціях.
ЮНЕСКО – Rychen & Tiana – 2004 р.	Поєднання знань, умінь, цінностей та ставлень, застосованих у повсякденні.

Міністерство освіти Норвегії – 2003 р.	Здатність застосовувати знання й вміння ефективно й творчо в міжособистісних відносинах – ситуаціях, що передбачають взаємодію з іншими людьми в соціальному контексті так само, як і у професійних ситуаціях.
Експерти програми “DeSeCo” 2004 р.	Здатність задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання.
В. Краєвський. А. Хуторський	Коло питань, щодо яких людина добре обізнана, пізнала їх і має досвід у цій сфері. [16, 39]
С. Шишов, В. Кальней	Здатність (уміння) діяти на основі здобутих знань. [17, 32]
А. Баранников	Здатність, заснована на здобутих знаннях учня, його навчальному та життєвому досвіді, цінностях і нахилах, які він розвинув в результаті пізнавальної діяльності та освітньої практики. [4, 27]
Н. Сирятов	Сукупність індивідуальних здатностей, навичок, професійних умінь і знань, наявність базової освіти та досвіду роботи, стан здоров'я працівника, необхідних для реалізації професійних функцій в межах конкретної посади. [1, 16]
В. Ягупов	Підготовленість до здійснення певної професійної діяльності та наявність професійно важливих якостей фахівця, які сприяють цій діяльності. [18, 7]
Г. Селевко	Інтегральна якість особистості, яка проявляється в її загальній здатності та готовності діяльності, що ґрунтується на знаннях та досвіді, які набуті в процес навчання і соціалізації та орієнтовані на самостійну та успішну участь у діяльності. [13, 139]
В. Чабан	Досконале знання власної справи, сутність роботи, що її виконують, складність зв'язків, явищ і процесів, можливих способів і засобів досягнення поставленої мети. [4, 27]
М. Кяерст	Компетентність є одним з компонентів особи або сукупності відомих властивостей особи, що обумовлюють успіх у розв'язуванні основних задач. [3, 25]
О. Пометун.	Компетентність є об'єктивною категорією, яка фіксує суспільно визнаний комплекс знань, умінь, навичок, стосунків тощо певного рівня, які можуть бути застосовувані в широкій сфері діяльності людини; [11, 16]

Аналіз приведених вище визначень, дає змогу стверджувати, що поняття “компетентність”, ще не має чіткого розуміння в міжнародній науковій спільноті. Дослідники підходять до компетентності з різних точок зору: готовність до діяльності; сукупність ключових, базових умінь; здатність діяти на основі власних знань та досвіду; коло питань, у яких людина добре обізнана. На нашу думку – компетентність, це не просто сума знань, умінь та навичок, вона може формуватися у процесі освоєння того чи іншого виду діяльності, виступаючи у ролі готовності і мотивації до розв’язання проблем і реалізовуватися у досягненні успіху. Багато авторів даючи визначення поняття “компетентність” не завжди розмежовують базові (ключові) компетентності та професійні, таким чином не поділяючи соціальне життя особистості та її трудову діяльність.

Уважаємо за доцільне зазначити, що варто розуміти відмінність понять “компетенція” та “компетентність”. Наприклад, провідний український дослідник О. Ситник зазначає, що поняття “компетенція” треба вживати враховуючи вітчизняні мовні стереотипи. Поняття “компетенція” традиційно вживається у значенні “коло повноважень”, “компетентність” пов’язують із обізнаністю, авторитетністю, кваліфікованістю. Виходячи з цього, О. Ситник стверджує, що в педагогічному сенсі доцільно вживати термін “компетентність” [14, 2 – 9]. Проте не всі вітчизняні науковці поділяють таку позицію, вважаючи, що обидва терміни мають право функціонувати у педагогічній науці, але кожному з них має відповідати власне визначення. Спроби дослідників дати визначення цим поняттям демонструє різне розуміння ними їхнього змісту.

Аналізуючи вітчизняну педагогічну літературу, треба підкреслити, що соціально-економічні умови які склалися на пострадянському просторі, та традиції вітчизняної педагогічної школи створюють деякі особливості розгляду змісту і сутності поняття “компетентність”, приділяючи увагу різним сторонам трудової діяльності, включаючи різні сторони професійного та соціального життя.

На нашу думку, впровадження компетентнісного підходу в Україні є надзвичайно важливим і актуальним питанням. Система ключових компетентностей, запропонована європейськими спеціалістами, становить основу для пошуків подальшого підвище-

ння рівня освіти і дає поштовх для їх диференціації та обґрунтування змісту різних видів компетентностей. Сучасні умови трансформації українського суспільства детермінують актуальність, передовсім соціальних, економічних і правових компетентностей, де результатом освіти має бути готовність людини діяти, а не володіти сумою знань, умінь та навичок.

Висновки. Сучасна європейська освіта трансформується для переходу на реалізацію компетентнісного підходу. Для впровадження такого в Україні, треба чітко розуміти сутність дефініції “компетентність”, та її відміну від поняття “компетенція”. Сучасні дослідження не можуть дати одностайного чіткого визначення терміна “компетентність”, дійти згоди щодо видів і структур цього поняття. На нашу думку – компетентність, це не просто сума знань, умінь та навичок, вона може формуватися у процесі освоєння того чи іншого виду діяльності, виступаючи у ролі готовності і мотивації до розв’язання проблем і реалізовуватися у досягненні успіху

Перспективи подальших розвідок. Подальшої розробки потребує розгляд відмінності понять “компетенція” та “компетентність”. Необхідно уточнити структуру компетентності, її види, розглянути ієрархію компетентностей, проаналізувати сучасний стан впровадження компетентнісного підходу в українській освітній практиці.

Література

1. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе / В.А. Болотов // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8 – 14.
2. Данилова Г.С. Управління процесом становлення професійної компетентності методиста / Г.С. Данилова. – К. : УПКККО, 1995. – 80 с.
3. Державні стандарти професійної освіти: теорія і методика : монографія / За ред. Н.Г. Ничкало. – Хмельницький : ТУП, 2002. – 334 с.
4. Зимняя И.А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34 – 42.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : “К.І.С.”, 2004. – 112 с.

6. Локшина О. Розвиток компетентнісного підходу в освіті Європейського Союзу / О. Локшина // Шлях освіти. – 2007. – № 1. – С. 16 – 21.
7. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.В. Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : “К.І.С.”, 2004. – 112 с.
8. Онопрієнко О. Концептуальні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті / О. Онопрієнко // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 32 – 37.
9. Пометун О.І. Дискусія українських педагогів навколо питань запровадження компетентнісного підходу в українській освіті / О.І. Пометун // “Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики” / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К. : “К.І.С.”, 2004. – 112 с.
10. Пометун О. Запровадження компетентнісного підходу – перспективний напрям розвитку сучасної освіти / О.І. Пометун // Вісник. – 2004. – № 22.
11. Пометун О.І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О.І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : “К.І.С.”, 2004. – С. 15 – 25.
12. Равен Д. Педагогическое тестирование: Проблемы, заблуждения, перспективы / Д. Равен ; пер. с англ. – М. : “Когито#Центр”, 1999. – С. 16 – 37.
13. Селевко Г. Компетентности и их классификация / Г. Селевко // Народное образование. – 2004. – № 4. – С. 138 – 143.
14. Ситник О.П. Професійна компетентність вчителя / О.П. Ситник // Управління школою. – 2006. – № 14. – С. 2 – 9.
15. Урбанович А.А. Психология управления : учеб. пособ. / А.А. Урбанович. – Мн. : Харвест, 2001. – 640 с.
16. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58 – 64.
17. Шишов С.Е. Понятие компетенции в контексте качества образования // Стандарты и мониторинг в образовании / С.Е. Шишов. – 1999. – № 2. – С. 30 – 34.
18. Ягупов В.В., Свистун В.І. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В.В. Ягупов, В.І. Свистун // Наукові записки НаУКМА. Серія “Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота”. – Т. 71. – 2007. – С. 3 – 8.

Куликовский Сергей. Генезис понятия компетентность в европейской и украинской педагогической мысли. В статье раскрыты аспекты формирования термина “компетентность” в европейской и отечественной педагогической науке. Акцентируется внимание на содержании ключевых компетентностей, проведено анализ толкования понятия “компетентность” разными педагогическими школами.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, образование, педагогическая наука, Европа, Украина.

Kulikovskij Sergij. Genesis of the concept competence in European and Ukrainian educational thought. The article reveals aspects of the formation of the term *competence* in the European and national educational science. The attention is focused on the content of key competencies, conducted the analysis interpretation of the term *competence* in different countries.

Key words: competence, competency, education, pedagogical science, Europe, Ukraine.